

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є дослідження та детальний аналіз процесу постголодоморної відбудови українського села у 30-х рр. ХХ ст.

Бібліографічні посилання

1. ДАРФ. – Ф. 5446, оп. 14, од. зб. 975, арк. 67.
2. ДАРФ. – Ф. 5446, оп. 15, од. зб. 27, арк. 65.
3. ДАРФ. – Ф. 5446, оп. 16, од. зб. 3476, арк. 114.
4. Історія селянства УРСР : у 2 т. / за ред. І. І. Компанійця. – К., 1967. – Т. 2 (Від Великого жовтня до наших днів).
5. Комуністична партія України: з'їзди і конференції / кер. авт. упор. В. Ф. Солдатенко. – К., 1991.
6. **Кульчицький С. В.** Ціна «великого перелому» / С. В. Кульчицький. – К., 1991.
7. **Мачульський Ф.** На боротьбу за соціалістическую дисципліну в колхозах / Ф. Мачульський // На аграрном фронті. – 1935. – № 2. – С. 56–77.
8. Соціалістичне змагання парторгів бригад за успішне проведення весняної сівби // Партробота в колгоспі. – 1934. – № 2–3. – С. 9–11.
9. Соціалістическое строительство СССР (1933–1938 гг.) : Статист. сб. – Москва-Ленинград, 1939.
10. Стенографический отчет Второго всесоюзного съезда колхозников-ударников. – М., 1935.
11. ЦДАВО України. – Ф. 2, оп. 9, од. зб. 5192, арк. 24, 26.
12. ЦДАВО України. – Ф. Р-27, оп. 14, од. зб. 701, арк. 78, 94, 98.
13. ЦДАВО України. – Ф. 318, оп. 1, од. зб. 348, арк. 29.
14. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, ч. III, од. зб. 6266, арк. 38.
15. **Юдачев С. А.** Борьба КПСС за организационно-хозяйственное укрепление колхозов (1933–1934 гг.) / С. А. Юдачев. – М., 1962.

Надійшла до редколегії 18.06.2012

УДК 94(477)“1945-1990”

В. Г. Панченко

Інститут суспільних досліджень (м. Дніпропетровськ)

ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПЛАТФОРМИ ОУН(М) ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглядається економічний аспект ідеологічної платформи одного з основних напрямків ОУН – мельниківського – у повоєнний період його діяльності.

Ключові слова: український націоналізм, ОУН(м), економіка, земельна політика.

Рассматривается экономический аспект идеологической платформы одного из основных направлений ОУН – мельниковского – в послевоенный период его деятельности.

Ключевые слова: украинский национализм, ОУН(м), экономика, земельная политика.

The economic aspect of the ideological platform of the one of the main directions of the OUN – melnykivtsi – in the postwar period of their activity is considered in the article.

Key words: Ukrainian nationalism, OUN(m), economy, land policy.

Завершення Другої світової війни поставило українську еміграцію в якісно нові політико-правові та соціально-економічні умови. Попри те, що на Західній Україні продовжувалася антирадянська боротьба загонів УПА, політичне керівництво якими здійснював провід бандерівської ОУН, представники українського

націоналістичного руху в Європі усвідомлювали необхідність готуватися до чергового тривалого періоду діяльності на еміграції.

Помітне місце в інтелектуальній спадщині повоєнного українського націоналізму посідають не тільки питання боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД), але й політичного та соціально-економічного устрою майбутньої держави. Тож у центрі уваги даної розвідки – економічна складова в ідеологічній платформі одного з напрямків українського націоналістичного руху – мельниківської ОУН. При цьому необхідно відзначити фактичну відсутність спеціальних досліджень вказаного сюжету, адже на сьогодні існують праці, в яких лише побіжно висвітлюється організаційний розвиток та ідеологія повоєнної ОУН(м) – наприклад, робота безпосереднього учасника націоналістичного крила української еміграції П. Мірчука [4], а також монографічні дослідження сучасних українських істориків Г. Касьянова [3] та А. Рибачака [10]. Отже, зазначена проблема відноситься до фактично нерозроблених аспектів інтелектуальної історії України повоєнного періоду.

Складність дослідження економічного аспекту ідеологічної платформи мельниківської ОУН у повоєнні десятиліття обумовлена вузькістю джерельної бази, основу якої складають переважно офіційні програмні документи III, IV та V Великих Зборів даної організації. Більше того, починаючи з 1970-х рр., економічний блок практично зникає з резолюцій та постанов наступних Великих Зборів ОУН(м), що вочевидь обумовлювалося остаточним переходом мельниківців від націоналістичної організації до національно-демократичного крила Державного Центру УНР в екзилі та домінуванням в їхній діяльності національно-культурницького спрямування. Крім того, скоріш за все багато в чому через зазначену вище ідейно-політичну трансформацію мельниківської ОУН фактично відсутні статті та іншого роду публікації з економічної тематики, наявність яких чітко простежується в рамках двох інших націоналістичних організацій української еміграції – ОУН(б) та ОУН(з). До того ж періодичні видання мельниківців виходили у форматі газет («Українське Слово», «Новий Шлях», «Самостійна Україна»), що не сприяло публікації більш-менш розлогих аналітичних матеріалів, тим більше з «непопулярних» у даному ідеологічному середовищі економічних питань.

Варто відзначити, що після завершення Другої світової війни ОУН(м) першою з націоналістичного середовища провела свій Великий Збір (серпень 1947 р.) – третій за рахунком після II Римського Великого Збору 1939 р. Ідейно-політичні аспекти програми, ухваленої III Великим Збором мельниківців ми розглянули в першій частині даного розділу, тому детально зупинимося саме на економічній складовій зазначеного офіційного документа. Про вагомість економічної проблематики для ОУН(м) у цей період свідчить уже той факт, що відповідний розділ під назвою «Народне господарство» за обсягом обіймає практично третину всієї 16-сторінкової Програми. Причому порівняно з тогочасною програмою основних конкурентів мельниківців – ОУН(б) – вказаний розділ вигідно вирізняється чіткою структурою і поділом на галузеві підпункти: загальні положення, земельна, промислова, реміснична, торговельна та фінансова політика. Оскільки викладені тут тези надовго стали офіційним баченням мельниківської ОУН економічної сфери розбудови майбутньої УССД, то розглянемо їх більш докладно.

Отже, на початку розділу «Народне господарство» в загальних рисах проголошуються засадничі принципи розбудови економіки незалежної України. Вона мала будуватися на основі концепції солідаризму – тут термін вживається як позначення солідарної співпраці і взаємовідповідальності всіх соціально-творчих верств суспільства, яка регулюється державою в загальних інтересах нації. Саме за нацією у Програмі визнається первісне право власності на всі матеріальні блага та природні багатства країни, і саме нація передає свої повноваження у даній

сфері юридичним та фізичним особам. Далі йде розширення наведеної тези щодо власності: «економічний устрій Української Держави буде побудований на основах співпраці державної, самоуправної, кооперативної та приватної власності» [7, с. 10]. Основною підставою для набуття права власності називається праця і використання отриманої власності на користь суспільства. І, нарешті, в загальних положеннях підкреслюється визначальна роль держави у розподілі матеріальних благ у суспільстві, її направляюча та контролююча функції у розбудові економічної системи України.

В аграрній сфері мельниківці декларували наступну низку тез:

1) повна й остаточна ліквідація радянського колгоспного ладу як примусової системи визиску та знищення українського селянства, при цьому майно колгоспів буде розподілено без викупу між трудовими селянськими господарствами, а те, що не підлягатиме розподілу, перейде у власність сільськогосподарських кооперативів, сільських громад та інших органів місцевого самоуправління;

2) заснування і сприяння розвитку системи середнього трудового селянського господарства, побудованого на праві приватної власності. При цьому вільний продаж і купівля землі будуть регулюватися законом з метою унеможливити надмірне зменшення чи збільшення земельних наділів і спекуляцію землею;

3) держава залишає за собою певну частину земельного фонду та майна для організації агрономічних шкіл, дослідних та насінневих станцій, ферм для вирощування племінної худоби і спеціальних рослин тощо;

4) водночас держава допускати також громадську земельну власність та підтримувати артілі й інші форми сільського господарства там, де вони бажані, більш доцільні та корисні;

5) основні лісові площі належатимуть державі, а решта будуть передані у користування установам місцевого самоуправління. У приватній власності залишаться тільки дрібні лісові наділи. А всі підземні багатства України належатимуть народу;

б) «посілості й нерухоме майно в містах будуть передані в державну, самоуправну, кооперативну і приватну власність» [7, с. 11–12].

Стосовно промислової та ремісничої політики Програма ОУН(м) передбачала наступні заходи. В першу чергу, здійснення планомірної широкої індустріалізації, причому на початковому перехідному етапі господарської розбудови держава, щоб не допустити хаосу та паралічу промислового виробництва, спиратиметься на наявну систему державних, кооперативних та самоуправних підприємств усіх родів і галузей промисловості «на нових устросевих та виробничих засадах і доцільного розподілу окремих галузей між різними формами господарської власності» [7, с. 12]. Відповідно до названих вище загальних положень економічного устрою УССД, промисловість України буде розбудовуватись на засадах співпраці державної, кооперативної, самоуправної та приватної власності. При цьому передбачалася певна диференціація форм власності для підприємств різних галузей:

а) підприємства легкої, обробної та харчової промисловості будуть, крім обмеженої кількості державних монополій, розбудовуватись за кооперативною та приватною ініціативою;

б) основні підприємства, що обслуговують широкі суспільні потреби (водоканали, електростанції, місцевий транспорт тощо), перейдуть у власність органів самоуправління;

в) підприємства галузей промисловості, найбільш важливих для розвитку народного господарства і потреб національної оборони країни (вугільні копальні та рудники, нафтова промисловість, металургія, важке машинобудування, підприємства воєнної промисловості, залізниця, основні різновиди водного та повітряного транспорту) залишаться у державній власності [7, с. 12–13].

Окремим пунктом у Програмі зазначалася участь робітників і службовців кооперативних та змішаних підприємств у розподілі прибутків підприємства – відповідно до вкладеної праці. Також для збільшення добробуту сільського населення та підготовки фахових робітників для важкої промисловості держава планувала сприяти організації та розвитку сільськогосподарської промисловості в формах виробничої кооперації. Проголошувався намір держави підтримувати домашні промисли, індивідуальні та кооперативні ремісничі підприємства. І наостанок подається теза про можливість ведення іноземними громадянами промислового виробництва в Україні – за умов отримання від державних органів спеціального дозволу.

У сфері торговельної політики в майбутній УССД мельниківці виступали з наступних позицій: 1) торговельний обмін як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках буде розподілений між державою, кооперативами та приватними підприємствами; 2) створення стану середніх торговельних підприємств буде одним із важливих завдань соціально-економічної розбудови країни. Його виконанню держава сприятиме різноманітними фінансовими та іншими заходами; 3) держава дбатиме про забезпечення українській продукції якнайвигідніших умов збуту на зовнішніх ринках, а для захисту інтересів народного господарства назовні вживатиме протекціоністські та стимулюючі заходи [7, с. 14]; 4) подібно до промислової сфери чужинці набуватимуть право на створення торговельних підприємств на підставі виданих владою окремих дозволів.

Основною фінансової системи самостійної України мав стати Український Державний Банк, незалежний від зовнішнього капіталу і підконтрольний відповідним вітчизняним державним та законодавчим органам. В його виключній компетенції мала бути емісія грошової маси. Щодо наповнення держбюджету, то його підґрунтям передбачалося зробити «єдиний рівномірний безпосередній і прогресивний (прямий. – *В. П.*) податок, при залишенні обмеженої кількості необхідних посередніх (непрямих. – *В. П.*) податків» [7, с. 14].

Таким чином, в уяві керівництва ОУН(м) економічна система майбутньої незалежної України мала базуватися на гармонійному поєднанні приватної, комунальної та державної форм власності за домінування останньої у стратегічних галузях господарства та природних ресурсів. При цьому паралельно зі стимулюванням приватної ініціативи та горизонтальної кооперації передбачалося встановлення досить активної й вагомої ролі держави у регулюванні економічних відносин в цілому і, зокрема, щодо надання права власності юридичним і фізичним особам та застосуванні протекціоністських заходів у зовнішньоекономічній сфері. Також звертає на себе увагу необхідність негромадянам України отримувати спеціальні дозволи на право займатися господарською діяльністю в країні.

Наступний свій, IV Великий Збір мельниківці провели в серпні 1955 р. На ньому було затверджено уточнену редакцію Програми та Устрою ОУН(м). Втім, порівняно з розглянутою вище Програмою 1947 р., суттєвих змін до економічного розділу, який тепер було подано вже під назвою «Господарський лад», не було внесено. В основному, незначною мірою змінилися формулювання деяких пунктів, однак структура самого розділу та його змістовне наповнення в цілому залишилися переважно в такому самому вигляді. Разом з тим, не можна не відзначити певних нових акцентів. Зокрема, в основних засадах економічної політики майбутньої Української держави зникає згадка про солідаризм в соціально-економічній сфері буття народу, натомість додається теза щодо уможливлення на законодавчому рівні «доцільного планування продукційного процесу в усенациональному засязі» [6, с. 14]. Також зникає пункт про те, що власником підземних ресурсів України є її народ.

Ще одним помітним моментом у порівнянні редакцій Програми ОУН(м) 1947 р. та 1955 р. є вилучення з останнього варіанта офіційного документа пунктів про можливість для іноземців займатися промисловим виробництвом та воло-

діти торговельними підприємствами в Україні за умов надання державою окремих дозволів на це. Отже, попри несуттєві, з першого погляду, зміни в економічному блоці Програми, прийнятої IV Великим Збором, в ньому спостерігається певна тенденція до зміцнення ролі і місця держави в економічній системі майбутньої УССД, зокрема її прагнення впливати на характер і обсяги виробництва в масштабах всієї країни. В свою чергу, скасування права іноземних громадян виступати повноправними учасниками економічних відносин в Україні ілюструє тяжіння мельниківців до своєрідного протекціонізму та елементів економічного націоналізму. Черговий перегляд Програми ОУН(м) мав місце в середині 1960-х рр., коли відбулися V (1964 р.) та VI (1965 р.) Великі Збори організації. На першому з них було прийнято нову редакцію Програми, де яскраво простежується поступовий рух мельниківців у бік ліберально-демократичної платформи, виразником якої серед української еміграції традиційно виступало уенерівське середовище, уособлене в Державному Центрі (ДЦ) УНР в екзилі. Якщо в розділі «Державний лад» попередньої Програми 1955 р. вживалося виключно визначення «Українська держава», то у зазначеному документі від 1964 р. наголошується на тому, що ОУН «спирає програму державного будівництва в Україні на... традиціях Української Народньої Республіки, пристосованих до вимог життя» [8, с. 18].

Натомість економічний блок у даній Програмі порівняно з 1955 р. загалом не зазнав змін, за винятком назв параграфів та формулювань окремих положень. Хіба що варто відзначити більш акцентоване використання поняття кооперативної власності на рівні з приватною, самоуправною та державною, а також появу в підрозділі «Промислове виробництво» нового пункту про сприяння на законодавчому рівні отриманню робітниками паїв підприємств для того, щоб вони ставали співвласниками і несли спільну відповідальність за них. У сфері торговельної політики з'являється положення про законодавче забезпечення державою умов для вільної конкуренції та відповідну протидію появі та існуванню монополій. Крім того, у галузі фінансів оновлена Програма мельниківців містить положення стосовно державної політики сприяння «розвиткові і поширенню приватних, кооперативних і самоуправних банків та фінансових установ страхувального та щадничого (накопичувального. – *В. П.*) характеру» [8, с. 24].

VI Великий Збір ОУН(м) відбувся менше ніж через півтора року від попереднього – наприкінці жовтня 1965 р., що було пов'язано з відходом з життя багаторічного керівника організації – полковника А. Мельника (1 листопада 1964 р.). Його обов'язки тимчасово виконував О. Штуль-Жданович, якого на VI Великому Зборі обрали головою Проводу організації мельниківців (очолював до самої смерті у 1977 р.). На зазначеному Зборі нещодавно прийнята Програма не змінювалася, натомість було прийнято низку постанов і резолюцій політичного характеру, найбільш показовим моментом у яких, на наш погляд, є вже відкритий заклик до членів ОУН(м) та осередків, що входили до Ідейно Споріднених Націоналістичних Організацій, «давати постійну ефективну допомогу ДЦ УНР» [9, с. 160]. Отже, наприкінці 1960-х рр. мельниківський напрямок ОУН, зберігаючи традиційні націоналістичні гасла і риторику, остаточно переходить на позиції ліберально-демократичного уенерівського середовища української політичної еміграції.

Ще більш яскраво простежується відзначена тенденція у матеріалах VII Великого Збору ОУН(м), що відбувся у Лондоні в серпні 1970 р. під гаслом «Україна – спільне добро всіх її громадян». У виключно політичних (економічна проблематика тут взагалі не згадувалася) резолюціях даного зібрання підкреслювалося, що мельниківська течія відкидає ідеологічний догматизм, який базується на претензії посідання абсолютної й виключної політичної істини. Більше того, український націоналізм має вийти за вузькі партійні чи організаційні рамки [11, с. 87].

На тлі розглянутої низки офіційних документів ОУН(м) особливу цікавість викликає мельниківське бачення економічної складової, викладене не у формалі-

зованих програмах і постановках Конференцій та Великих Зборів, а озвучене під час жвавої дискусії на форумі Товариства українських інженерів у США (Нью-Йорк, травень 1970 р.). Як уже зазначалося в першій частині даного розділу, в словесній дуелі, ініційованій студентами нью-йоркських коледжів, взяли участь заступник голови ОУН(з) Р. Ільницький та заступник голови ПУН Я. Гайвас (представники ОУН(б) відмовилися від участі). Обидва учасники по черзі відповідали на запитання студентів щодо різноманітних аспектів політичної теорії та практики націоналістичних організацій, що їх представляли Ільницький та Гайвас.

Найбільш цікавою для нас є частина дискусії, присвячена саме економічній проблематиці. Зокрема, представникам «двійкарів» та мельниківців було поставлено таке питання: «Яку економічну і соціальну структуру вважаєте за найкращу для майбутньої самостійної України?». У своїй відповіді Я. Гайвас підкреслив, що на етапі руйнування радянської тоталітарної економічної системи доцільно буде зберегти існуючий плановий характер управління господарством з метою забезпечення від хаосу та зайвих матеріальних втрат. Також мельниківцевь наголосив на важливості запровадження на українських землях чотирьох форм власності на засоби виробництва: державна, муніципальна (у програмних документах організації вона має назву «самоуправна»), приватна і кооперативна [5, с. 5].

Відповідаючи на питання з залу щодо пропонованого мельниківцями планування на стадії перехідного періоду від комуністичного режиму до демократичного устрою, Я. Гайвас більш детально прокоментував висловлену ним перед цим думку. Зокрема, на його переконання, основним «мінусом» планового підходу радянського зразка було те, що на практиці його реалізовували представники бюрократичного чиновницького апарату, далекого від потреб і проблем конкретної галузі економіки і виробництва. Натомість представник ОУН(м) пропонує передати здійснення тимчасового планування протягом перехідного етапу до рук господарників, учених і т. д., тобто справжнім фахівцям у своїй царині, які зможуть ефективно спланувати і успішно реалізувати ці плани на практиці. Отже, під час дискусії Я. Гайвас, з одного боку, дотримувався заданої мельниківською Програмою офіційної ідеологічної лінії, а з іншого – досить творчо інтерпретував окремі моменти ідеологічної платформи зазначеної націоналістичної організації.

Разом з тим, на початку 1970-х рр. мельниківська ОУН вже фактично ґрунтується на засадах демократії, політичного плюралізму та республіканізму західноєвропейського зразка. І хоча протягом останніх двадцяти років перебування на еміграції офіційна Програма ОУН(м) значних змін не зазнала, а економічна проблематика в їхній ідеологічній платформі фактично не розроблялася, неможливо стверджувати, що саме ті постулати, що були зазначені в програмі, передбачалося втілювати в життя. Надалі діяльність мельниківців набуває все більше культурно-просвітницького спрямування, що остаточно засвідчила легалізація їхньої організації на українських теренах уже на початку 1990-х рр.

За підсумком здійсненого аналізу економічної складової в ідеології мельниківців можна дійти дещо парадоксального висновку: досить дивно виглядає їх відчутна відданість засадничим тезам у сфері економіки перших Великих Зборів ще єдиної ОУН, попри відверте ідейно-політичне зближення ОУН(м) наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. з ліберально-демократичним Державним Центром УНР в екзилі. Адже в програмних документах ОУН(м) все ж таки збереглися принципи активного залучення держави до встановлення, здійснення та регулювання економічних процесів і відносин у країні. В своїй економічній платформі мельниківці сповідували принципи економічного націоналізму – зокрема, ідею вагомості ролі держави як ключового і найбільшого власника в країні та розподільника матеріальних благ, наділення її впливовими регулюючими та контролюючими функціями, застосування державою протекціоністської політики в економічних відносинах із зовнішнім світом. Однак загалом доводиться констатувати помітне зниження уваги мельниківського крила українського націоналістичного се-

редовища до економічної проблематики протягом повоєнного періоду, а також змістовну еволюцію зазначеної складової їхньої ідеології в бік ліберальних економічних цінностей, поширених у тогочасній економічній політиці західних країн, на території яких під час «холодної» війни перебували політичні осередки закордонного українства.

Бібліографічні посилання

1. **Жданович О.** VII ВЗУН // Україна – спільне добро всіх її громадян / О. Жданович: Матеріали VII-го Великого Збору Українських Націоналістів. – Париж-Балтимор, 1971. – С. 5–12.
2. **Жуковський А.** Життя і творчість Олега Штуля-Ждановича // За державну самостійність України: Українська держава – спільне добро всіх її громадян / А. Жуковський: Матеріали Десятого й Сьомого Великих Зборів Українських Націоналістів. – Париж, 1985. – С. 117–133.
3. **Касьянов Г. В.** Ідеологія Організації Українських Націоналістів / Г. В. Касьянов // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С. В. Кульчицький (відп. ред.). – К., 2005. – С. 445–478.
4. **Мірчук П.** Революційний змаг за УССД. Т. 2. Хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі». – Нью-Йорк–Торонто–Лондон, 1987.
5. Погляди ОУН(з) і ОУН(м) на актуальні завдання української політики // Український самостійник. – 1970. – Ч. 7–8. – С. 2–12.
6. Програма і Устрій Організації Українських Націоналістів (Затверджені IV-м ВЗУН в місяці серпні 1955 р.). – Париж, 1955.
7. Програма Організації Українських Націоналістів (Затверджена на III-му ВЗУН, 30.VIII.1947). – Б.м, б.р.
8. Програма ОУН // Два етапи. Матеріали П'ятого і Шостого Великих Зборів Українських Націоналістів. – Париж, 1966. – С. 16–29.
9. Резолюції Шостого ВЗУН // Два етапи. Матеріали П'ятого і Шостого Великих Зборів Українських Націоналістів. – Париж, 1966. – С. 153–162.
10. **Рибак А.** Українська держава у планах ОУН (1939-й – 1950-ті роки). (Історико-політологічний аналіз) : моногр. / А. Рибак. – Острог, 2007.
11. Українська внутрішня політика // Україна – спільне добро всіх її громадян. Матеріали VII-го Великого Збору Українських Націоналістів. – Париж-Балтимор, 1971. – С. 84–90.
12. Український націоналізм // Україна – спільне добро всіх її громадян. Матеріали VII-го Великого Збору Українських Націоналістів. – Париж-Балтимор, 1971. – С. 76–83.

Надійшла до редколегії 09.11.2012

УДК 94:329(477) «1955/1964»

О. Ф. Нікілев

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ПО ОПТИМІЗАЦІЇ ВИЩОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ

Розглядається реалізація політики держави за часів М. Хрущова по потужному піднесенню сільського господарства у сфері вищої сільськогосподарської школи, результати адаптації її до потреб галузі у нових умовах.

Ключові слова: аграрна політика, політика потужного піднесення сільського господарства, вищі сільськогосподарські навчальні заклади.